

Woord vooraf

Ik heb wel eens gedacht dat je Koptisch moet kennen om de 52 geschriften van Nag Hammadi te vertalen. Maar daar ben ik van teruggekomen sinds ik heb vastgesteld dat *The Nag Hammadi Library in English* van James Robinson koeien van fouten bevat. Dat komt omdat die vertalingen gemaakt zijn door protestantse theologen, wier denkvormen door hun dogmatische opleiding zijn beperkt. Voor deze geschriften moet je 'the feel of Gnosis' hebben. Die had in het verleden de theosoof G.R.S. Mead. Die heeft in onze tijd Jacob Slavenburg, samen met Willem Glaudemans verantwoordelijk voor deze uitgave.

De boeken van Nag Hammadi zijn veel belangrijker dan de rollen van de Dode Zee. Die vertellen iets over een secte van Essenen, die heel anders dachten dan de latere rabbi's. Maar de codices van Nag Hammadi bevatten onthullingen over het christendom.

Daar is het *Evangelie van Thomas*, 114 spreuken toegeschreven aan Jezus. De oudste laag bevat overleveringen van de oergemeente in Jeruzalem ($\pm$ 40 na Christus). Dat is de oudste bron aangaande Jezus die we hebben. Een jongere laag (Alexandrië) spiegelt de Hellenistische versie daarvan. Uiteindelijk werd het gecomponeerd in Edessa en is daarom niet gnostisch, maar sterk ascetisch, zoals alle geschriften uit Edessa.

Verder zijn er gnostische geschriften uit de school van Valentinus, de grootste gnosticus aller tijden: het *Evangelie van de Waarheid* en het *Evangelie van Philippus*.

Voor veel verwarring zorgen geschriften als het *Apocryphon van Johannes*. Toch zijn deze van het aller-grootste belang, omdat zij tonen, dat er in Alexandrië al in voorchristelijke tijden een joodse gnosis bestond, welke Piger-adamas, oftewel Oer-Adam, de openbaringsgestalte van de Onbekende God, vereerde. Omstreeks 1000 noemden de kabbalisten hem Adam Qadmon. Maar geschriften als de *Brief van Eugnostus* tonen dat deze opvattingen veel ouder zijn.

Dan zie je dat een joodse Gnosis voorafging aan de

veel latere orthodoxie der rabbijnen, zoals de Ecclesia Catholica Romana in de strijd tegen Marcion en Valentinus in Rome is ontstaan.

En tenslotte zijn er Hermetische geschriften, de *Asclepius*, die zo vrijmoedig over de wellust schrijft, en het *Geschrift over de Achtste en Negende Sfeer*, die duidelijk tonen dat Gnosis op religieuze ervaring berust.

Moge deze herziene vertaling zijn weg vinden onder vrije mensen, die zich niet door vastgeroeste meningen laten imponeren.

Spinoza zei het al:

neque ridere,	niet uitlachen
neque lugere,	noch betreuren
neque detestari,	noch verachten
sed intellegere.	maar verstaan

Gilles Quispel

Verantwoording

Het verheugt de vertalers zeer dat de *Nag Hammadi-geschriften* in het Nederlands zo'n weerklank hebben gevonden. We konden bij de uitgave van deel I, nu tien jaar geleden, niet vermoeden dat deze gnostische geschriften uit de eerste eeuwen van onze jaartelling zoveel mensen zouden boeien. De oorspronkelijke uitgave in twee delen beleefde heel wat herdrukken, en nu was de tijd rijp om een lang gekoesterde wens in vervulling te doen gaan: alle geschriften in één band en op dundrukpapier uitgeven. Inderdaad een 'bijbels' uiterlijk, wat bij de status past die deze Koptische geschriften inmiddels in binnen- en buitenland hebben verkregen. Want wie de wortels van het christendom wil bestuderen, wie geïnteresseerd is in oude archetypische beelden en symbolen, of wie op zijn spirituele zoektocht behoefte heeft aan een ruimer scala evangeliën en openbaringen dan de traditie aanreikt, kan bij de *Nag Hammadi-geschriften* terecht. Het is en blijft een belangrijke verzameling bronteksten.

Deze editie wijkt op een aantal punten af van de oude tweedelige. Allereerst zijn de geschriften niet langer thematisch en historisch geordend, maar zijn alle trakaten afgedrukt in de oorspronkelijke volgorde van de codices (papyrusboeken). Onze overweging bij deze neutrale presentatie was dat de gebruiker zo een beter overzicht kon krijgen van de aard en samenstelling van deze unieke verzameling geschriften. En bovendien, wie bepaalde thema's wil bestuderen dwars door alle teksten heen, heeft nu de beschikking gekregen over een fijnmaziger middel: uitgebreide registers op namen en zaken, die zijn samengesteld door Henk Spierenburg, die wij hierom bijzonder dankbaar zijn. Dit zal er zeker toe bijdragen dat de inhoud van deze geschriften op onverwachte manier kan worden opengelegd en voor (deel)studie kan worden gebruikt. Na de Algemene inleiding hebben we een Overzicht van de geschriften gegeven, geordend naar inhoud (schepping, verlossing, hemelreis), tekstsoort (evangelie, openbaring, leergesprek enz.) en stroming (christelijk, hermetisch, Valentiniaans, Sethiaans), zodat de gebruiker ook deze ingang niet hoeft te ontberen.

Als vertalers hebben we van de gelegenheid gebruik gemaakt om alle inleidingen, vertalingen en aantekeningen opnieuw aan een kritisch onderzoek te onderwerpen en naar nieuwe bevindingen te herzien. Niet alleen zijn in deze tien jaar onze inzichten over de gnostiek, het hermetisme en het christendom (naar we hopen) gegroeid, maar hebben ook onze opvattingen over het vertalen zich gewijzigd. We zijn bijvoorbeeld veel terughoudender geworden in het geven van aanvullingen en aantekeningen bij corrupte tekstpassages. Daarnaast konden we weer dankbaar gebruik maken van de meest recente wetenschappelijke publicaties en vertalingen om daarmee onze tekst te actualiseren. Want ons doel bleef om een wetenschappelijk zo goed mogelijk gefundeerde maar tegelijkertijd leesbare vertaling te geven van alle bij Nag Hammadi gevonden geschriften.

Onze werkwijze is steeds geweest om alle voorhanden zijnde wetenschappelijke tekstedities te raadplegen en te wegen, om zo tot een afgewogen vertaling te komen. Wanneer we daarbij op problemen stuitten konden we bij de voorbereiding van de tweedelige editie de kop-tisante drs. B.G.M. Hogervorst raadplegen. Haar werk klinkt onveranderd in deze nieuwe editie door.

Moge deze aloude geschriften weer velen inspireren.

Drs. Jacob Slavenburg en dr. Willem Glaudemans

Gebruikte tekens, afkortingen en verwijzingen

Tekens

- [nr.] in de marge: duidt de nummering van de oorspronkelijke codexpagina aan.
- [...] geeft aan dat er een tot drie woorden verloren zijn gegaan.
- [ ] markeert een aanvulling van de vertalers bij beschadigde tekstfragmenten.
- ( ) markeert een verduidelijkende toevoeging van de vertalers ten behoeve van de leesbaarheid.
- <> geeft aan wanneer een duidelijke verschrijving van de Koptische kopiïst is hersteld.
- { } geeft aan wanneer tekstlacunes konden worden aangevuld vanuit een andere versie van hetzelfde geschrift. In de marge wordt het desbetreffende codexpaginanummer aangegeven tussen { }.

Leestekens, witregels, alinea's, paragrafen en poëtische regelverdeling zijn aangebracht door de vertalers.

Afkortingen

- BC *Berlijnse Codex. Papyrus Berolinensis 8502.*
- BCNHE *Bibliothèque Copte de Nag Hammadi, serie Études, uitgegeven in Québec, Canada, van 1977 tot heden.*
- BCNHT *Bibliothèque Copte de Nag Hammadi, serie Textes, uitgegeven in Québec, Canada, van 1977 tot heden.*
- NHC *Nag Hammadi Codices*
- NHL *The Nag Hammadi Library in English, uitgegeven door James M. Robinson, Leiden 1988, derde herziene druk.*
- NHS *Nag Hammadi Studies, reeks, uitgegeven in Leiden, vanaf 1972 tot 1994. Daarna voortgezet als:*
- NHMS *Nag Hammadi and Manichaean Studies, reeks, uitgegeven in Leiden, vanaf 1994 tot heden.*

Bijbelreferenties

Voor de namen van de diverse bijbelboeken hebben wij de afkortingen overgenomen uit de geheel herziene uitgave van de Willibrordvertaling uit 1995. De geciteerde bijbelpassages zijn doorgaans uit de vertalingen van het NBG en de KBS, soms ook is van een eigen vertaling direct uit de grondtekst gebruikgemaakt. Waar de Koptische teksten een andere redactie van bijbelversen vertoonden, is dat zo overgenomen, zelfs als dat een weergave uit de Septuaginta (LXX) betrof.

Verwijzingen

Aangezien de geschriften nu per codex gepresenteerd worden in de volgorde zoals ze daarin zijn aangetroffen, verwijzen we naar traktaten met de titel gevolgd door de codexnummering. Bijvoorbeeld: *Hypsiphron* (NHC XI.4). Dit betekent dat *Hypsiphron* het vierde geschrift is uit *Codex XI*.

Wanneer de verwijzing een rechtstreeks citaat behelst, wordt deze codexcode gevolgd door een codexpagina. Bijvoorbeeld: *Dankgebed* (NHC VI.7, p.[64]).

Het zoeken wordt aanzienlijk vergemakkelijkt doordat bovenaan elke linkerpagina de codexcode en de titel van het betreffende geschrift worden herhaald. De aanduiding van de codexpagina's vindt men steeds in de marge naast de tekst.

Bij elk traktaat zijn aan het eind van de Inleiding de geraadpleegde vertalingen vermeld. In de Aanteekeningen per traktaat worden verkorte titels gegeven van geraadpleegde literatuur. De volledige titelbeschrijving daarvan vindt men in de Appendix.

Algemene inleiding

De vondst bij Nag Hammadi

In december 1945, werd in Midden-Egypte bij de plaats Nag Hammadi een opmerkelijke vondst gedaan. Een Arabische boer, Muhammed Ali al-Samman, was naar teelaarde aan het zoeken aan de voet van het Jabal-al-Tarif-massief. Teelaarde werd verzameld vanwege de nitraten waarmee men de velden bemestte. Zo vond hij een kruik. Later vertelde Muhammed over deze vondst:

Rond zes uur 's morgens, toen ik aan het werk ging, vond ik plotseling deze kruik. En nadat ik hem gevonden had, kreeg ik het gevoel dat er wat in zat. Dus bewaarde ik de pot, en omdat het die ochtend koud was... besloot ik hem achter te laten en later weer op te halen om te kijken wat erin zat. In feite ben ik diezelfde dag nog teruggegaan, en ik sloeg de kruik stuk. Maar eerst was ik een beetje bang, omdat er wel eens wat in zou kunnen zitten – een jinn, een boze geest. Ik was alleen toen ik de kruik stuksloeg. Ik wilde wel dat mijn vrienden erbij zouden zijn. Nadat ik hem stukgeslagen had, ontdekte ik dat er een boek met verhalen in zat. Ik besloot mijn vrienden op te halen om hun het verhaal te vertellen. Wij waren met zijn zevenen en we beseften meteen dat dit iets te maken had met de christenen. En wij zeiden dat wij er eigenlijk totaal niets aan hadden – voor ons was het gewoon waardeloos. Dus heb ik het hier naar de geestelijke leider gebracht en deze zei dat wij er werkelijk niets mee konden doen. Voor ons was het gewoon rommel. Dus heb ik het mee naar huis genomen. Sommige zijn verbrand en ik heb geprobeerd er een paar van te verkopen.¹

De vondst bleek maar liefst te bestaan uit dertien codices, vervat in twaalf lederen banden. Deze bevatten in totaal tweeënvijftig geschriften, al moeten dat er oorspronkelijk dus meer zijn geweest. Er gaan zelfs verhalen dat er vijftien codices in de kruik zaten. Dat zou betekenen dat er twee volledig verdwenen zijn! Daarnaast ontbreken er veel pagina's in de andere co-

dices die dus ofwel zijn verbrand ofwel aan handelaars zijn aangeboden maar vervolgens in het ongereede zijn geraakt. En andere hebben de tand des tijds niet ongeschonden doorstaan.

Door verschillende omstandigheden duurde het nog enkele jaren voordat het nieuws over deze spectaculaire vondst doorsijpelde naar de wetenschappelijke wereld. In het zwarte circuit werden door antiquairs goede zaken gedaan. De Nederlandse hoogleraar Gilles Quispel, die altijd geijverd heeft voor een goede, voor iedere wetenschapper beschikbare, uitgave van alle geschriften, vertelt hoe hij op het spoor kwam van de vondst:

Op een dag werd ik opgebeld door Josef Jansen, de egyptoloog, die vertelde dat een zekere Jean Doresse, een Fransman, bij hem was die iets over opgravingen in Egypte aan het vertellen was waar ik zeker belangstelling voor zou hebben. Ik erheen en daar ontmoette ik Jean Doresse... (die) het over papyrusvondsten had. En wel de vondst bij Nag Hammadi. Ik werd toen erg enthousiast en schreef daarover aan Jung, van wie ik wist dat hij daar ook belangstelling voor koesterde. En toen de wetenschappelijke uitgaven van die belangrijke teksten volledig stopten omdat de Fransen daar in Egypte nogal erg koloniaal optraden en de Egyptenaren dus niet met de Fransen in zee wilden gaan (en zeker niet met Doresse, aan wiens kundigheden zij twijfelden), toen ben ik in staat geweest dankzij de hulp van Jung en een van zijn medewerkers op 10 mei 1952 de Codex Jung aan te kopen, die anderhalf jaar in de hoek van deze kamer heeft gelegen. En er was geen hond die zich ervoor interesseerde.²

Pas in 1950 verscheen er voor het eerst een uitgebreide beschrijving van de vondst door de Franse geleerde Henri-Charles Puech. Toch bleef de belangstelling aanvankelijk heel gering. Tweeëneenhalve maand na de aankoop van Quispel viel het Egyptische koningshuis en dat was er de oorzaak van dat een deel van de teksten, die nog in Egypte verbleven, tot de herfst van 1956 in een kluis verdwenen. Een ander deel, met onder andere het beroemde *Evangelie van Thomas* dat

door de Egyptische regering teruggevorderd was van een Cypriotische antiquair, zat jarenlang in een koffer die rondslingerde op het kantoor van de directeur van het Koptisch museum in Egypte. Pas in de jaren 1972 tot 1977 konden, door onder andere de inzet van de Amerikaanse geleerde James M. Robinson en door bemiddeling van de Unesco, alle nog niet verloren gegane geschriften gefotografeerd worden ten behoeve van een facsimile-uitgave die geleerden over de gehele wereld in staat stelde de teksten te onderzoeken en te vertalen. Een integrale vertaling in het Engels kwam ook onder supervisie van Robinson tot stand in het jaar 1977: *The Nag Hammadi Library in English*. Nu konden ook andere geïnteresseerden kennis nemen van de rijke inhoud van deze geschriften. In diezelfde tijd werden ook de teksten gepubliceerd van vier Koptische geschriften die aan het eind van de negentiende eeuw in Berlijn opdoken, en waarvan er twee ook in de verzameling van Nag Hammadi bleken te zitten. Deze zogenaamde *Berlijnse Codex* is eveneens in deze uitgave opgenomen.

Alle traktaten zijn oorspronkelijk in het Grieks geschreven in de eerste twee eeuwen van onze jaartelling. Daarna zijn ze in het Koptisch vertaald, ongetwijfeld vóór het jaar 350 omdat ze niet veel later werden begraven. En in die vorm zijn ze in onze tijd teruggevonden. Wat opvalt is dat er van verschillende teksten meerdere exemplaren in de kruik van Nag Hammadi zaten. Er zijn bijvoorbeeld drie exemplaren van het *Geheime Boek van Johannes*, twee van het *Evangelie der Waarheid* en twee van *Eugnustus de Gezegende*. Dit kan ons iets vertellen over de herkomst van deze geschriften. Het is vanwege deze duplicaten namelijk onwaarschijnlijk dat ze uit een particuliere verzameling komen. De meest gevolgde hypothese is dat monniken van een nabij gelegen Pachomius-klooster ze daar begraven hebben. In het jaar 367 had de aartsbisschop van Alexandrië, de immer strijdbare Athanasius, een zogenaamde paasbrief doen uitgaan, waarin hij een opsomming gaf van die geschriften 'die tot de Canon behoren, die ons overgeleverd zijn en waarvan wij geloven dat ze goddelijk zijn... Alleen in deze boeken wordt de leer der goddelijkheid verkondigd.' Deze lijst stemt nauwkeurig overeen met ons *Nieuwe Testament*.

In dezelfde brief waarschuwde Athanasius voor de zogenaamde apocriefe boeken, evangeliën op naam gesteld van een apostel, die door ketters geschreven zouden zijn om 'eenvoudigen van geest op een dwaalspoor te brengen'.

Theodorus, abt van het Pachomius-klooster te Tabanisi had de opdracht gekregen om de 39e paasbrief te vertalen in de landstaal, het Koptisch, en voor verspreiding ervan zorg te dragen. Kennelijk was het rond 367 na Chr. nog nodig om een opsomming van geschriften te geven die gelezen mochten worden en te waarschuwen voor apocriefe boeken. Een aantal monniken dat op hun geestelijke pad innerlijke steun vond bij het lezen van teksten die niet in de paasbrief stonden vermeld, zoals het *Evangelie van Thomas*, het *Evangelie volgens Filippus*, het *Evangelie der Waarheid*, of het *Geheime Boek van Johannes* of de *Verhandeling over de Ziel*, zou hebben kunnen besluiten deze kostbare teksten te bewaren. Nu de repressie groter werd en men in hun bibliotheek werken kon vinden die niet tot de canon behoorden, was het gevaar van excommunicatie, en daarmee verwijdering uit het klooster, groot geworden. Zo zouden de geschriften, zorgvuldig verstopt in een kruik, het klooster uit gesmokkeld kunnen zijn.³ De kruik werd begraven aan de voet van het bergmassief, niet ver van het klooster, waarna het bijna zestienhonderd jaar zou duren voordat deze tijdscapsule weer bij toeval werd ontdekt, of zoals anderen zeggen 'op het door God voorbeschikte moment'.⁴

Historisch belang van de vondst

Wat maakt deze geschriften, buiten hun eerbiedwaardige ouderdom, zo bijzonder? Allereerst ontsluiten ze een geestelijke erfenis die onaangetast door eeuwen kerkgeschiedenis ons een rechtstreeks inzicht biedt in het vroege gnostische denken. Voorheen moesten we het doen met wat de bestrijders van de gnostiek, de kerkvaders, hadden overgeleverd aan tekstfragmenten. Nu hebben we opeens een uitgebreide hoeveelheid authentieke teksten in handen.

Een tweede belang van deze vondst is dat een aantal van de teksten een ander licht werpt op de figuur van Jezus. Jezus treedt hier vooral op als wijsheidsleraar die zijn leerlingen confronteert met een diepzinnige

waarheid en hun bewustzijn aldus poogt te wekken. In veel teksten wordt Christus de 'Verlosser' genoemd. Daar wordt dan niet een verlossing van buitenaf mee bedoeld (zoals in de kerkelijke verzoeningsleer), maar een verlossing van binnen uit. Christus geldt dan als een innerlijke principe, de kracht die *gnosis* opwekt in het bewustzijn van de mens. In de *Nag Hammadi-geschriften* zijn veel leringen van Jezus overgeleverd die verwijzen naar een *innerlijke* geestelijke weg. Een aantal van zijn uitspraken zijn volgens veel onderzoekers minstens zo oud als die in de synoptische evangeliën. We denken hierbij aan misschien wel het beroemdste geschrift uit de verzameling, het *Evangelie van Thomas*. Maar het geldt ook voor het *Gesprek met de Verlosser* en enkele gedeelten van het *Geheime Boek van Jacobus* en in mindere mate het *Evangelie volgens Filippus*. Alleen dit al maakt de vondst in 1945 spectaculair en uniek. De gevonden teksten geven zodoende een heel nieuw beeld van de ontstaansgeschiedenis van het christendom. (Een overzicht van alle christelijke geschriften uit de Nag Hammadi-vondst is te vinden na deze Inleiding.)

Gnosis

Men heeft de *Nag Hammadi-geschriften* wel eens een 'gnostische bibliotheek' genoemd. Hoewel niet alle geschriften onder die noemer vallen (denk bijvoorbeeld aan het fragment uit *De Staat* van Plato) is onze kennis over de (antieke) gnostiek hiermee enorm toegenomen. Overduidelijk is, wat we al eerder wisten uit de zogenaamde *Hermetische Geschriften*, dat *gnosis* niet alleen een christelijk fenomeen is. *Gnosis* is van alle tijden en vinden we in vrijwel iedere cultuur. Het Griekse woord *gnosis* wil zeggen: kennis, inzicht, weten. Daarmee wordt uiteraard geen uiterlijke wetenschappelijke kennis bedoeld, maar innerlijke kennis. Het is de diepe kennis van de grond van ons bestaan, het antwoord op onze eeuwige levensvragen. Zoals een volgeling van de gnostische leraar Valentinus het eens uitdrukte:

Gnosis is
de kennis wie wij waren
en wat wij geworden zijn,

waar wij waren
en waarin wij geworpen zijn,
waarheen wij ons spoeden
en waarvan wij worden verlost,
wat de geboorte is
en wat de wedergeboorte.⁵

Gnosis betreft de kennis van de samenhang tussen God, mens en kosmos. In *Lessen van Sylvanus* lezen we: Want niemand, al wil hij dat nog zo graag, zal ooit in staat zijn God te kennen zoals hij werkelijk is, noch Christus, noch de Geest, noch het engelenkoor, noch de aartsengelen en de tronen der geesten, en de verheven heerschappen, en het Grote Bewustzijn. Als je jezelf niet kent, zul je niet in staat zijn dit alles te kennen. Open de deur van jezelf, om de Ene-die-is te kennen. Klop op jezelf, opdat het Woord zich voor je ontsluit.⁶

Door zichzelf te kennen leert de mens God kennen. Dat is de essentie van gnosis. Het is een kennis die niet aan te leren is, maar slechts van binnenuit kan worden aangeboord en die, bijvoorbeeld door deze eertijds veelal geheime geschriften, weer kan worden opgewekt.

God

Gnostici leefden vanuit het besef dat er een onzichtbare levenskracht was, die zij meestal aanduidden met God, maar ook met nog vele andere namen, zoals de 'grote, onzichtbare, onaanroepbare, onnoembare, maagdelijke Geest', of het Eerste Beginsel, of de Eerstvolkomene Ene, of de Onverwekte, of de Ongeschapen-Eerst-Zijnde, of de Oneindige Oergrond, en ook wel *propator*, dat is beginloze Eerste Vader. In feite schiet iedere naam tekort om het onnoembare te benoemen, omdat het van een grootheid en volheid is die menselijke begrippen te boven gaat. Vandaar dat God vaak in negatieve (dat wil zeggen: ontkenkende) termen werd beschreven. Het was eenvoudiger te beschrijven wat de onkenbare God *niet* is dan wat hij *wel* is. Zo'n beschrijving vinden we bijvoorbeeld in het *Geheime Boek van Johannes*, waar we lezen:

Hij is onbegrensbaar,
want Hem ging niemand vooraf
die Hem kan begrenzen.
Hij is onbepaald,
want Hem ging niemand vooraf
die Hem kan bepalen.
Hij is onmetelijk,
want er is niemand die Hem kan meten.
Hij is onzichtbaar,
want niemand heeft Hem gezien.
Hij is eeuwig, Hij bestaat in eeuwigheid.
Hij is onbeschrijfelijk,
want het is niemand gelukt Hem te beschrijven.
Hij is onnoembaar,
want niemand is Hem voorafgegaan
om Hem naam te geven.
Hij is het onmetelijke licht,
zuiver, heilig en rein.
Hij is onuitsprekelijk,
volmaakt in onvergankelijkheid.
Hij is niet voleindigd,
noch zalig, noch goddelijk,
maar gaat dit alles verre te boven.
Hij is noch lichamenlijk, noch onlichamelijk.
Hij is groot noch klein.
Over Hem is het niet mogelijk te beantwoorden:
'Wat is zijn kwantiteit?'
of 'Wat is zijn kwaliteit?',
want er is niemand die Hem kent.⁷

Het onnoembare wordt ook beschreven in woorden die elkaar wederzijds uitsluiten, in paradoxen, zoals in *Allogenes*:

En Hij is de [Ene] die blijft bestaan
als een [oorzaak] en een bron [van Zijn]
en [een] onstoffelijke [stof],
[en een] ontelbaar [getal],
[en een vormloze] vorm,
en een [gedaanteloze] gedaante,
en [een krachteloosheid en een kracht],
[en een wezenloos wezen],
[en een bewegingloze beweging],
[en een niet-doend doen].⁸

Deze grote, onzichtbare Geest is volmaakt Licht en ver-

toeft in rust en eeuwigheid. Zou Hij echter in deze hoedanigheid gebleven zijn, dan was er geen schepping geweest en zou Hij ook niet gekend zijn in de kenmerken die van Hem uitgaan. In Hem bevinden zich stilte (*sigè*) en diepte (*bythos*). Wanneer deze Vader van het Al verblijft in de Stilte die Hem omgeeft en waarin Hij zichzelf weerspiegeld ziet – dat is beweging, dat is de Diepte – ontstaat in Hem de gedachte om gekend te zijn, als het ware in reflectie op zichzelf. Over deze eerste gedachte die net aan de ultieme scheppingsdaad voorafgaat, lezen we in de *Drievoudige Verhandeling*:

Opdat ontdekt moge worden dat Hij alles heeft wat Hij heeft, schenkt Hij het weg en is onovertroffen en onvermoeibaar bij al wat Hij geeft.⁹

Zo is wederkerigheid, of weerspiegeling, of echo¹⁰, of afschaduwing, het ware scheppingsbeginsel. De Eerste Vader kan dus niet anders scheppen dan naar zijn evenbeeld en gelijkenis, alles is immers Hem gelijk omdat Hij alles doordringt en is, en er buiten Hem niets bestaat.

De Driemacht

In vele van de *Nag Hammadi-geschriften* vinden we na of naast een aanduiding van het onkenbaar Goddelijke, een uiteenzetting over hoe dit ondeelbaar Ene toch meerdere vormen kent en desondanks één blijft. In Gods stilte komt er beweging en deze werkzame kant van God wordt vaak weergegeven als Zijn drievoudige natuur, de Driemacht. In die eerste scheppende gedachte lijkt meteen die drieheid-in-eenheid vervat te zijn. Bijvoorbeeld in het geschrift met de toepasselijke titel de *Drievormige Eerste Gedachte*, waarin de eerste gedachte zelf aan het woord is:

[Ik ben] Protennoia,
[de] (Eerste) Gedachte die in [het Licht verblijft].
[Ik] ben de beweging die in [alles] is,
[waardoor] het Al in stand gehouden wordt [...].
[Ik] word bij drie namen [genoemd],
(hoewel) ik [volmaakt] één ben.¹¹

In de meeste, maar niet alle, teksten blijken die drie namen van het Goddelijke nu te zijn: Vader, Moeder en Zoon. Zo bijvoorbeeld in het *Heilige boek van de Grote Onzichtbare Geest*:

Drie krachten kwamen uit Hem voort: dat zijn de

Vader, de Moeder (en) de Zoon; uit de levende stilte die voortkwam uit de Onvergankelijke Vader. Deze kwamen [voort] uit de stilte van de Onbekende Vader.¹²

Het zijn drie zijnsaspecten van God die ook wel worden aangeduid met: de onverwekte, de zelfverwekte en verwekte. In esoterische zin te verstaan als: het zijn, de beweging en het leven.

Zonder deze Driemacht zou het Goddelijke dus nimmer werkzaam zijn geworden, zou het in eeuwigheid in zijn Stilte gesluimerd hebben in zijn scheppende potentie. De drie Goddelijke zijnsaspecten worden ook wel omschreven als de eon van Barbelo. In het onderstaande citaat uit *Allogenes* zie je hoe ook in de taalvorm deze drie-eenheid bijna magisch wordt vormgegeven (dat hebben we door de cijfers aangeduid):

- 3^e De derde stilte van Denkwijze
- 2^e en de tweede ongedeelde werkzaamheid
- 1^e welke in de Eerste Gedachte verscheen,
- 0 dat is de eon van Barbelo,
- 1 met de Ondeelbare Ene
- 2 van het deelbare evenbeeld
- 3 en de Driemacht
- 0 en het wezenloze Bestaan.¹³

Het is duidelijk dat de Driemacht in veel geschriften voorafgaat aan de schepping van eonen en nog een zijnstoestand is van de Eerste Vader zelf. Daarna pas gaan er krachten van Hem uit, of emaneert God. Die krachten gaven gnostici namen als *waarheid, wijsheid, verstand, goedheid, leven, liefde, gemeenschap, voorzienigheid* en vele meer. Men duidde deze krachten ook wel aan met *eonen, eeuwigheden, emanaties* of (hogere) engelen. Al deze krachten tezamen, als afspiegelingen van God, vormen een zuivere sfeer, ook wel lichtwereld genoemd of *pleroma*, dat volheid betekent. Dit is voor gnostici de werkelijke schepping.

Het lek in de schepping

En daarna zou er iets gebeurd zijn dat, in de mythische vorm van de gnostici, een verklaring geeft voor het bestaan van de stoffelijke wereld waarin wij als mensen leven. Dat is de tweede fase van het scheppingsverhaal. In het *pleroma* ontstaat een lek, vindt er een val

plaats. In de gnostische scheppingsmythen wordt het meestal zo voorgesteld dat er een kracht is die tot een individuele scheppingsdaad overgaat. Deze kracht wordt Sophia, wijsheid, genoemd. Sophia scheidt vanuit haar vrouwelijke hoedanigheid zonder contact met haar mannelijke paargenoot. Haar vrucht moet dus wel onvolkomen zijn. Het is de duisternis, de chaos. En in de chaos dient ordening (Grieks: *kosmos*) aangebracht te worden en daarom stelt Sophia daarover een heerser aan. En die heerser, ook wel de demiurg of Hoofdarchont genaamd, gaat op zijn beurt scheppen: andere goden, krachten en machten, ook wel (lagere) engelen genoemd, een kosmos, een zodiak, een zichtbare wereld. En dan zet hij zich met zijn krachten¹⁵ aan de schepping van de planeten, de aarde, en tenslotte ook de mens. In vele inleidingen op traktaten gaan we verder in op de verschillen in de afzonderlijke scheppingsmythen (een lijst daarvan vindt men achter deze Inleiding). Hier concentreren we ons nu op de schepping van de mens.

De drievoudige natuur van de mens

De wezenlijke drievormigheid van de Eerste Gedachte waarin God zich heeft geopenbaard vereist als het ware een spiegeling in de driedigtheid van wezensvormen in de mens: geest (*pneuma*), ziel (*psychè*) en lichaam (*soma*; of *hylè*: stof; of *sarx*: vlees). De geest correspondeert met het *pleroma* en zou men het goddelijk zelf in de mens kunnen noemen; de ziel correspondeert met de demiurg, en zou men het middenzelf, het zelf van de keuze kunnen noemen; en het lichaam correspondeert met de aardse materie, en zou men het lagere zelf kunnen noemen. De (demiurgische) krachten die werkzaam zijn in de ziel en het lichaam zorgen ervoor dat de mens de puur goddelijke, geestelijke aspecten in zichzelf ervaart als door emotionele en mentale bewegingen en lichamelijke zinnen gekleurd en beperkt. Door de werking van deze krachten te onderkennen en te overwinnen worden de geestelijke aspecten weer vrijgemaakt. Dit is de ware ervaring van gnosis, van het weten wie de mens in werkelijkheid is: een geestelijk wezen.

In vele scheppingsmythen uit Nag Hammadi treffen

we verhalen aan over de *drievoudige* schepping van de mens. Een geschrift als de *Oorsprong van de wereld* vat dit heel kort en zakelijk samen:

De eerste Adam van het Licht nu is geestelijk. Hij verscheen op de eerste dag. De tweede Adam is begiftigd met een ziel. Hij verscheen op de zesde dag (...). De derde Adam echter is van de aarde, dat is de man van de wet. Hij verscheen op de achtste dag, (...) welke zondag wordt genoemd.¹⁴

Die eerste *geestelijke* schepping vindt uiteraard plaats in de hoogste hemelsferen door de ware God, zoals we in het *Geheime Boek van Johannes* kunnen lezen:

Uit Voorkennis en volmaakt Bewustzijn
(ontstond) door toedoen van God
en met instemming van de grote Onzichtbare Geest
(in tegenwoordigheid) van de Zelfverwekte,
de volmaakte, ware Mens,
de heilige, de eerste manifestatie.
Hij werd genoemd met de naam Adamas
(en) hij werd aangesteld over de eerste eon
naast de grote Zelfverwekte, de goddelijke Christus.¹⁵

Deze Adamas, of Geradamas, of ook wel Licht-Adam geheten, is dus de ware Mens (soms ook aangeduid met *Anthropos*) naar het beeld en de gelijkenis van de ware God, op één lijn met de 'goddelijke Christus' (wij zouden zeggen het ware Zelf). Hij is nog zuiver geest en heeft nog geen ziel of lichaam.

Vanaf dit moment in de schepping lopen de verhalen enigszins uiteen over de totstandkoming van de 'psychische' Adam, of ziele-Adam, en de lichaams-Adam. De verschillende overleveringen neigen ertoe het verhaal steeds iets ingewikkelder te maken. Maar kort gezegd komt het hier op neer: de demiurg Jaldabaoth en zijn archonten hebben een zielloze pop geschapen naar de afspiegeling in het levenswater van de beeltenis van de ware Mens. Maar hij leeft niet, omdat hij geest ontbeert. Op een of andere manier moet dus het lichamelijke schepsel Adam verbonden worden met de geestelijke schepping Adamas. De ene keer gebeurt dit doordat Sophia door middel van een list de levensadem uit Jaldabaoth te voorschijn haalt en in de mens brengt. De andere keer doordat de ware God, die deze driedelige natuur van de mens kennelijk heeft voor-

zien en geweld, door middel van zijn Geest de mens tot leven wekt:

En deze ademde in het gezicht (van de mens), en de mens kreeg een ziel en verbleef zo lange tijd op de aarde. (...) Daarna zag de Geest de psychische mens op de aarde vertoeven. (...) Hij daalde af en ging in hem wonen en deze mens kreeg een levende ziel.¹⁶

Maar de demiurg is in geen van beide gevallen blij met deze ontwikkelingen, omdat hij inziet dat de mens nu een verhevener wezen is dan hijzelf en het Geestelijk licht in zich draagt, iets wat hij en zijn goden ontberen. Hij wordt jaloers op Adam.

Adam slaapt

In de meeste gnostische scheppingsverhalen staat er dan een passage waarin verteld wordt hoe de demiurg Adams geest wil verduisteren en er een slaap over Adam wordt gelegd:

De archonten hielden onderling beraad en zeiden: 'Kom! Laat ons een slaap over Adam brengen', en hij sliep in. De slaap nu die zij over hem hadden uitgestort is 'onwetendheid'. En hij sliep.¹⁷

Adam is dus zijn geestelijke afkomst vergeten. Maar in die slaap is de verlossing nabij. Want juist dan wordt het bewustzijn van Adam gewekt door ingrijpen van Sophia die haar afgezante naar de mens stuurt, die de sluier wegtrekt die over zijn verstand ligt en hem ontuchttert van de dronkenschap der duisternis:

En de geestelijke vrouw kwam tot hem en zei tegen hem: 'Adam, sta op!' En toen hij haar zag zei hij: 'Jij bent het die mij leven gegeven heeft. Jij zult Moeder der Levenden worden genoemd – want zij is het die mijn moeder is, zij is de heelmeesteres en de vrouw en zij die geboorte geeft'.¹⁸

En hierin ligt een groot verschil met het bekende *Genesis*-verhaal waarin nergens melding wordt gemaakt van Adams *ontwaken*. Deze vrouw nu is de geestelijke Eva, ook wel Levens-Eva of Sophia's dochter Zoè, en in het *Geheime Boek van Johannes* 'verlichtende Epinoia' genaamd. Zij is de 'onderwijzeres van het leven' en valt op één lijn te stellen met de Licht-Adam. Ook zij krijgt een ziel en een lichaam en wordt aldus aan de stof gebonden:

Zij verwijderden zijn zijde, die op een levende vrouw

geleek, en zij bouwden zijn zijde in haar plaats weer op met wat vlees.¹⁹

De schepping van Eva volgt dus een soortgelijk patroon als die van Adam: geest, lichaam en ziel.

De derde zoon van Adam en Eva: Seth

Adam en Eva krijgen ook *drie* zonen in deze gnostische scheppingsverhalen (net als in *Genesis*): Kain en Abel en later Seth. Ook in hen kunnen we weer de driedeling van de mens herkennen: Kain staat voor het lichaam, Abel voor de ziel, Seth voor de ware geestelijke kracht. Van Kain en Abel wordt in sommige geschriften verteld dat ze eigenlijk de vrucht zijn van de verkrachting van Eva door de demiurg Jaldabaoth, waarmee ze meteen op het tweede plan geschoven worden. Seth, als derde zoon, ontstaat uit de gemeenschap van Adam en Eva, en is dus het prototype van de ware mens.

Hij (Adam) bekende (had gemeenschap met) zijn gelijke en verwekte Seth.

Naar de gewoonte van de hemelse geslachten in de eonen zond ook de Moeder haar eigen Geest om haar gelijken op te wekken tot [het] evenbeeld van het pleroma, en [hen] te doen opstaan uit de vergetelheid en de slechtheid [van het] graf.²⁰

Seth is dus als het ware de drager van de goddelijke erfopvolging: de geest. Hij groeit in de gnostische verhalen uit tot de enige ware zoon van Licht-Adam en Levens-Eva en wordt ook wel aangeduid als de 'hemelse' Seth. Aan hem worden in vele geschriften goddelijke eigenschappen toegeschreven en van zijn nageslacht, het zaad van Seth geheten, wordt gezegd dat het de uitverkorenen zijn, het onwankelbare geslacht dat de verlossing zal bereiken.

En [aldus bleef] hij (= de Geest) [enige] tijd tot steun [aan het] zaad (van Seth) opdat, wanneer de Geest uit de grote eonen komt, hij hen van hun tekort mocht herstellen tot de volkomenheid van de eon, opdat die een heilig pleroma zou worden en (weer) zonder tekortkoming zou zijn.²¹

Met dit 'zaad van Seth' hebben de gnostici zich later geïdentificeerd, vooral de stroming die door weten-

schappers de naam Sethiaanse gnosis gekregen heeft. (Zie voor een lijst van de geschriften die met deze stroming geassocieerd kunnen worden, het Overzicht na deze Inleiding.)

De driewerf verlossende gnosis

Alle goede dingen in drieën! Het ligt voor de hand dat de verlossing van de mens parallel loopt aan zijn drievoudige natuur, dat hij bevrijd wordt van de kluisters van het lichaam en de aankleefsels van de ziel, zodat zijn vrije geest naar zijn oorsprong kan weerkeren. Deze drie fasen van verlossing worden soms beschreven als drie werelddtijdperken, soms als drie grote wereldgebeurtenissen, soms als de verlossing van drie verschillende menstypen, soms als de opeenvolging van drie mensenrassen en soms als wat het in wezen zijn: drie fasen in bewustzijn. Vaak treden er hierbij ook drie verlossersgestalten op, of één verlosser die driemaal afdaalt, telkens in andere gedaante. En soms wordt de verlossing beschreven in de vorm van een opstijging van de ziel die door drie hemelsferen of drie eonen reist (zie hierna over de hemelreis). En in sommige geschriften treffen we een combinatie van enkele van bovenstaande aspecten aan.

Zowel in de slothymne van de lange versie van het *Geheime Boek van Johannes* (paragraaf 77) als in de prachtige mystieke tekst de *Drievormige Eerste Gedachte* is er sprake van een drievoudige neerdaling van een verlossersgestalte tot in het midden van de gevangenis van de duistere wereld. De beschrijving hiervan lijkt te suggereren dat de eerste twee afdalingen niet succesvol waren en dat pas de derde verlossingspoging slaagt. Wanneer we dit echter nader onderzoeken met kennis van de drievoudige natuur van de mens, zien we dat er drie fasen beschreven worden die alle even noodzakelijk zijn: eerst worden de bindingen met de stof losgemaakt, dan wordt het lot van de ziel omvergegooid en tenslotte wordt de geest teruggevoerd tot het licht, en dat is natuurlijk de uiteindelijke verlossing. Anders gezegd: alles wat het zuiver ervaren van de puur geestelijke krachten in de weg staat, wordt afgelegd.

Door zijn ware wezen te laten uitstralen wekt de ver-

losser de mensen op tot het ervaren van wie ze werkelijk zijn: ondeelbare geestelijke wezens:

Omdat, in het lichaam, de Verlosser een beeld was van een eenheid, dat is van de totaliteit, daarom bewaarde hij de gedaante van ondeelbaarheid, waaruit de onkwetsbaarheid voortkomt.²²

In een aantal andere teksten worden de drie fasen van de verlossing in drie eonen of tijdperken neergelegd en verbonden met drie wereldgebeurtenissen, en wordt de verlossing van een mens en van de mensheid aan elkaar gelijkgesteld, zoals bijvoorbeeld in de *Openbaring van Adam* en het *Begrip van onze Grote Kracht*.

Het eerste tijdperk is de eon van het vlees dat eindigt met de vernietiging door water: de zondvloed. Dit is de eon van het verleden, van het leven in de materie. Het tweede tijdperk is de psychische eon, de eon van de ziel, hierin verschijnt de verlosser in menselijke gedaante. Deze eon eindigt met een strijd tegen de archonten, en de apocalyptische vernietiging van de wereld door vuur. Alhoewel dit vuur alle materie verteert, zuivert het de zielen (van stoffelijke aankleefsels). Het is de fase van het nu, de wereld van strijd en tegenstellingen. Het derde tijdperk is de onvernietigbare eon van God, waarin de gezuiverde zielen eeuwig verder leven. Het is de toekomst der hele mensheid, het is de fase van de geest. Ook hier geldt weer dat deze wereldtijdperken metaforisch gelezen dienen te worden, namelijk als de drie verlossingsstadia van de ziel. In de *Authentieke Leer* wordt over de verlorene ziel gezegd:

Ze laat het misleidende voedsel achter zich, en neemt kennis van haar licht. Ze gaat rond, ontkleed van deze wereld, nu haar ware gewaad haar innerlijk bekleedt. Haar bruidskleren worden haar omhangen, die haar tooien met de schoonheid van de geest en niet met de ijdelheid van het vlees. En ze neemt kennis van haar diepte en ze rent haar schaapskooi binnen, waar haar herder aan de (toegangs)poort wacht.²³

In een geschrift als *Allogenes* wordt de verlossing beschreven in drie bewustzijnstoestanden die de ziel doorloopt in de hemelsferen. Er is sprake van een gnostisch drievoudig pad van opklimming en vooruitgang: van de sfeer waar men als 'individu bestaat' (in

Autogenes) via de sfeer waar men 'tezamen bestaat' (in Protophanes) naar de sfeer waar men 'waarlijk bestaat' (in Kalyptos) en waar men de goddelijke Driemacht kan aanschouwen. Het lijken drie fasen te zijn in een geestelijke ontwikkeling: eerst zelfbewustzijn waarin het eigen belang wordt gezien (vergelijkbaar met het lichaam en het lager zelf), dan verbondenheid waarin een gezamenlijk belang wordt gezien (vergelijkbaar met de ziel en het midden-zelf) en tenslotte eenheidsbewustzijn waarin alle belangen overstegen zijn (vergelijkbaar met de geest en het hoger zelf). De *Drievoudige Verhandeling* vat het samen:

Want het einde zal een bestaan in eenheid zijn, net als het begin, waar geen mannelijk of vrouwelijk is, geen slaaf of vrije, geen besnedene of onbesnedene, geen engel of mens, maar waar Christus alles in allen is.²⁴

(Zie de lijst achter deze Inleiding voor een overzicht van Verlossingsteksten.)

De hemelreis van de ziel

De verlossingsweg van de ziel wordt in deze geschriften ook voorgesteld als een reis door verschillende hemelsferen. De geest heeft zich bij de afdaling vanuit het *pleroma* door de hemelsferen een ziel gevormd en daarna zich met een lichaam verbonden. En bij de stoffelijke dood zal het lichaam achterblijven en vergaan. Maar de naar verlossing strevende ziel zal dezelfde weg omhoog gaan als waarlangs ze is afgedaald. Ze zal iedere hemelsfeer moeten passeren. In de meeste gnostische systemen zijn dat er zeven, vaak verbonden met de naam van de toen bekende planeten (inclusief zon en maan) en gekoppeld aan hun eigenschappen (zie het schema op p.36). Wachters, of archonten, of tolgaards van iedere sfeer ondervragen de ziel en proberen haar in de materie gevangen te houden. En zo trachten ze te verhinderen dat zij de zeven hemelen ongehinderd passeert om via het 'achtrijk' en het 'rijk van het midden' (dus eigenlijk de achtste en de negende hemelsfeer), naar het *pleroma* op te stijgen.

In *Poimandres*, het eerste traktaat van het *Corpus Hermeticum*, wordt dat heel beeldend uitgelegd:

Allereerst geef je bij de ontbinding van het stoffelijk lichaam het lichaam zelf over aan de verandering, en het uiterlijk dat je hebt wordt onzichtbaar, en je persoonlijkheid, die geen uitstraling meer heeft, geef je over aan de demon. En de zintuigen van het lichaam gaan terug naar hun eigen bronnen, gaan daarvan weer deel uitmaken en voegen zich weer bij de werkingen daarvan. En de drift en de begeerte keren terug naar de redeloze natuur. En zo begeeft zich de mens dan omhoog door het samenstel der sferen: aan de eerste sfeer geeft hij zijn vermogen tot groei en vermindering, aan de tweede het instrument van het slechte, de nu effectloze listigheid, aan de derde het onmachtig geworden bedrog van de begeerte, aan de vierde het uiterlijk vertoon van de heerschappij, nu zonder hebzucht, aan de vijfde de goddeloze overmoed van de onbezonnen doldriestheid, aan de zesde de boze aandriften van de rijkdom, die nu geen invloed meer geeft, en aan de zevende sfeer de leugen die valstrikken spant.

En dan komt de mens, ontdaan van astrale invloeden, in de achtste sfeer, slechts in het bezit van zijn eigenlijke zelf, en samen met de geestelijke wezens bezingt hij de Vader. En alle aanwezigen verheugen zich over zijn aankomst, en als hij dan aan zijn metgezellen gelijk geworden is, hoort hij ook hoe bepaalde machten boven de achtste sfeer met zoete stem God bezingen. En dan stijgen zij in rangorde op naar de Vader, geven zichzelf over aan de Machten en, zelf Machten geworden, komen zij in God. Dat is de gelukkige voleinding voor hen die de gnosis bezitten: God te worden!²⁵

De mens dient dus in zijn leven de 'wachtwoorden' te leren kennen om daarmee langs de machten, de archonten omhoog te kunnen stijgen. Wat zijn nu die 'wachtwoorden'? Esoterisch gezien is dat de verwerking van de invloeden in het zojuist afgesloten leven. Iedere hemelsfeer heeft zijn invloed meegegeven toen de mens op aarde kwam. En als de mens de aarde weer net zo zou verlaten als hij gekomen is, zou datgene niet zijn opgelost, dus voor die betreffende hemelsfeer herkenbaar zijn. De mens dient dus de invloed van de sferen (ook wel met *heimarmenè*, lot, aangeduid) in zijn persoonlijk leven via transformatie op te lossen. In een

oudchristelijk apocrief geschrift, de *Openbaring van Paulus*, beschrijft deze apostel hoe de zielen opstijgen en bij de hemelpoorten worden tegengehouden:

En een engel zei: 'Waar snel je heen, ziel? Waag je het de hemel binnen te gaan? Wacht, dan zullen we zien of er iets van ons in jou is. Helaas, we vinden niets in jou.'

Minder goed vergaat het een goddeloze ziel die tegengehouden wordt door

... de overige machten, die tegen haar zeiden: 'Waar wil je heen gaan, ongelukkige ziel? Waag je het de hemel binnen te snellen? Sta stil, dan kunnen wij zien of wij iets van onszelf in je hebben, aangezien we geen heilige helper bij je zien...'²⁶

In een ander geschrift dat deel uitmaakt van de schat van Nag Hammadi en toevallig ook de titel de *Openbaring van Paulus* draagt lezen we:

De ziel vroeg: 'Wat voor zonde heb ik in de wereld begaan?' En de tolgaarder, die de vierde hemel bewoont, antwoordde: 'Het was niet juist bezig te zijn met al de lage daden die in de wereld van de dood zijn.' Maar de ziel antwoordde: 'Breng getuigen! Laat hen u zeggen in welk lichaam ik ongerechtigheden pleegde. Wilt u dat zij uit het (levens)boek voorlezen?' En er kwamen drie getuigen. En de eerste sprak: 'Was ik niet in het tweede uur in jouw lichaam? Ik stond tegen je op totdat je in boosheid, razernij en afgunst verviel.' En de tweede sprak: 'Was ik niet in de wereld? Ik ging binnen in het vijfde uur en ik zag je en begeerde je. Maar nu wijs ik je terecht wegens de moorden die je pleegde.' En de derde sprak: 'Kwam ik niet tot je in het twaalfde uur van de dag, toen de zon aan het ondergaan was? Ik heb je duisternis gegeven, zodat je jouw zonden kon volbrengen.' Toen de ziel deze dingen hoorde, staarde zij naar beneden en werd treurig. Daarna staarde zij weer naar boven en werd afgeworpen in een lichaam dat daarvoor in gereedheid was gebracht.²⁷

Ook in het prachtige, maar helaas onvolledig overgeleverde *Evangelie volgens Maria Magdalena* vinden we een schildering van de opstijging van de ziel; in dit geval de ziel van Jezus. Het eveneens gehavende geschrift *Zostrianus* beschrijft nauwkeurig hoe deze persoon,

door verschillende engelgidsen begeleid, antwoord krijgt op zijn vragen over de verschillende hemelsferen. Aan het eind wordt hem gezegd: 'Ziehier, Zostrianus, je hebt dit alles nu gehoord waarvan zelfs de goden onwetend zijn en wat de engelen oneindig toeschijnt.'²⁸

In diverse andere geschriften onderricht Jezus zijn leerlingen hoe zij veilig langs die wachters kunnen komen om op te stijgen tot het 'koninkrijk van de vader'.²⁹ Hij geeft hun precies de juiste antwoorden. Dit zijn geen loze woorden of bezweringsformules. Het wil zeggen dat ze die antwoorden pas werkelijk kunnen geven wanneer hun ziel dit naar waarheid kan uitspreken, dus de verschillende aspecten verwerkt heeft en weet wie zij werkelijk is.

Tegen zijn broer Jacobus zegt Jezus:

Wanneer je in hun macht komt, zal een van hen, die hun opzichter is, tegen je zeggen: 'Wie ben je en waar kom je vandaan?'

Dan moet je tegen hem zeggen: 'Ik ben een zoon en ik stam af van de Vader.'

Hij zal dan tegen je zeggen: 'Wat voor zoon ben je en van welke Vader stam je af?'

Dan moet je tegen hem zeggen: 'Ik stam af van de preëxistente Vader en ik ben een zoon door de Preëxistente.'

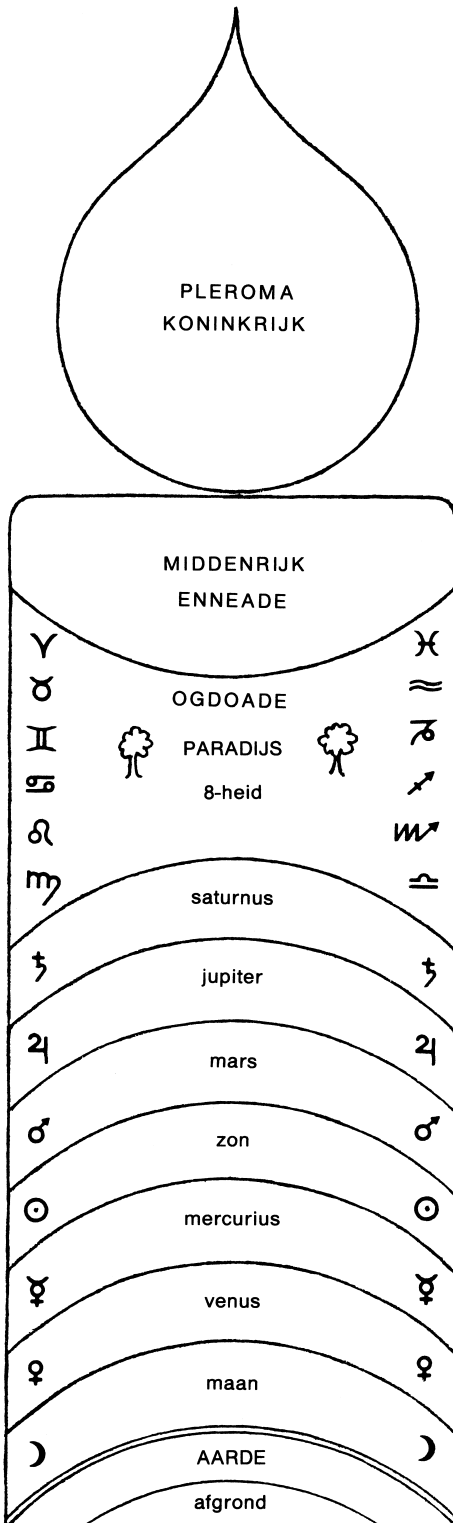
Hij zal aan je vragen: 'En met welke opdracht ben je hier gekomen?'

Jij moet dan tegen hem zeggen: 'Ik ben in opdracht van de Preëxistente gekomen om de onzen te ontmoeten; dat is eenieder die niet vervreemd is.'

Hij zal tegen je zeggen: 'Voor wie zijn zij dan vreemden?'

Je moet dan tegen hem zeggen: 'Zij zijn niet geheel vreemd, want zij zijn van Achamoth, die de vrouw is. Zij bracht hen voort toen zij dit ras van de Preëxistente af naar omlaag voerde. Dus zijn zij niet vreemd, maar zijn zij de onzen. Enerzijds zijn zij werkelijk de onzen, omdat zij, die hun meesteres is, van de Preëxistente afkomstig is. Anderzijds zijn zij vreemden, omdat de Preëxistente geen gemeenschap met haar had voordat zij hen voortbracht.'

Hij zal je ook nog vragen: 'Waar ga je heen?'

Je moet dan tegen hem zeggen: 'Naar de plaats waar ik vandaan ben gekomen, daarheen zal ik ook terugkeren.'

En als je deze dingen zegt zul je aan hun aanvallen ontkomen.³⁰

Om het ten slotte nog in een ander beeld te zeggen wat we regelmatig in deze geschriften aantreffen: bij de afdaling van de ziel door de hemelsferen in een aards lichaam wordt deze bekleed met *gewaden*. Deze gewaden dienen bij de weg terug te worden afgelegd. Dan kan de ziel, van deze 'smetten' ontdaan, opstijgen tot 'de achtste hemel' om van daaruit met verwante zielen het *pleroma* te betreden.

(Wie de geschriften wil lezen die een hemelreis van de ziel beschrijven, kan de lijst achter deze Inleiding raadplegen.)

Het mysterie van drie

Wat is nu de esoterische betekenis van het getal drie dat zo vaak voorkomt in deze gnostische geschriften? Drie is de samenvoeging van de eenheid en de tweehed, de monade en de diade die samen de triade, de drieheid, vormen. In *Marsanes* komen we een stukje getallenleer tegen waar de één na eenvoudigste reken-som voor de goede verstaander een diepere betekenis krijgt:

'De eerste (slotsom) die goed is, bestaat uit [de] triade. (...) <De> diade en de monade zijn enig in hun soort, (want) zij zijn de eersten die bestaan. De diade, deelbaar zijnde, is gedeeld [uit de] monade, die tot het wezen behoort.'³¹

De Vader (1) en de Moeder (2) scheppen samen de Zoon (3). De eenheid van zijn (1) komt in beweging (2) en wekt het leven (3). De onzichtbare Geest (1) heeft een scheppende Gedachte (2) en manifesteert het Woord (3).

Het getal drie raakt aan de diepste geheimenis van de onkenbare God, drie is een heilig getal, het verwijst naar iets volmaakts zonder het direct te benoemen. Wanneer de drie werkelijk bevat wordt, is er terstond verlossing en verlichting. Wanneer Jezus aan zijn leerlingen vraagt wie hij is, antwoordt Thomas:

Meester, mijn mond zal mij volstrekt niet toelaten

te zeggen op wie u lijkt.

Jezus zei:

Jouw meester ben ik niet, omdat jij gedronken hebt; jij bent bedwelmd door de sprankelende bron van levend water, die ik opgedolven heb.

En hij nam hem (apart en) trok zich terug (en) sprak drie woorden tegen hem.

Toen Thomas echter weer bij zijn metgezellen terugkwam vroegen zij:

Wat heeft Jezus tegen je gezegd?

Thomas zei tot hen:

Als ik één van de woorden zeg

die hij tegen mij sprak

zullen jullie stenen nemen en naar mij werpen;

en vuur zal uit de stenen komen en jullie

verbranden.³²

Drie geheime woorden als bliksemschichten, woorden die vrij maken. Misschien mogen we, gezien al het voorgaande, aannemen dat deze verlichtende woorden, die de diepste geheimenis van de schepping aanraken, betrekking hebben op de onkenbare drie-enige natuur van God en diens onuitsprekelijke namen, de drie zelve van de mens en de essentiële drievuldigheid van de ganse kosmos en ten slotte op de drievoudige weg van verlossing door gnosis. Want:

‘Teder die de betekenis van deze woorden vindt, zal de dood niet smaken.’³³

Deze drievoudigheid in God, schepping, mens en verlossing is een kenmerkend onderdeel van de kosmologische systemen uit de school van Valentinus (zie voor een levensbeschrijving van hem de Inleiding op het *Evangelie der Waarheid* – NHC I.3). Wie de teksten van deze Valentiniaanse richting wil lezen kan de lijst achter deze Inleiding raadplegen.

De christelijke geschriften in de Nag Hammadi-vondst

Zoals hierboven werd beschreven bevond zich in de kruik bij Nag Hammadi een aantal zeer oude christelijke geschriften die een nieuw licht kunnen werpen op de beginfase van het christendom. Vanwege het gnostische karakter van een aantal van deze teksten heeft

men het wel over de *gnostische evangeliën*.

Er zijn twee verschillende zienswijzen hierop mogelijk. De traditioneel kerkelijke opvatting is dat de gnosis een vroegchristelijke ketterij is, die terecht door de kerkvaders werd bestreden en vooral na het concilie van Nicea daadwerkelijk op een zijspoor kon worden geschoven. De algemene wetenschappelijke visie is dat gnosis niet direct een christelijk verschijnsel is, maar in haar christelijke gedaante sterk van zich heeft doen spreken. Esoterici hebben door de eeuwen heen de gnosis gezien als de bron van het intrinsieke weten die niet gebonden is aan wat voor religie dan ook, en waarvan het universele karakter nog wordt benadrukt door de vele overeenkomsten met wijsheidsopenbaringen uit diverse andere religies en culturen. Zij zien het christendom in zijn pure essentie als gnosis en het kerkelijke christendom zou dan een afwijking zijn van het oorspronkelijke zuivere gnostische christendom dat door Jezus werd uitgedragen.

Opvallend is zeker dat de meeste christelijke geschriften uit de kruik openbaringen bevatten die weliswaar soms parallellen vertonen met de nieuwtestamentische geschriften, maar overwegend *geheime leringen* geven. Deze waren alleen bestemd voor ingewijden, mensen van geest, die ze konden begrijpen en konden integreren in hun eigen leven, in hun zoektocht naar volmaaktheid. Het is begrijpelijk dat ze daardoor niet of sporadisch voorkomen in de door de kerk gesanctioneerde geschriften die voor een veel breder publiek waren bestemd. Dat er esoterische leringen voor ingewijden zijn geweest, ook van Jezus zelf, is een bekend feit.³⁴ Ook in de Bijbel wordt daarnaar verwezen als Jezus zegt dat hij voor de massa spreekt in gelijkenissen (vgl. *Mc.4.11, Mt.7.6*), en kennelijk voor ingewijden maar drie woorden nodig heeft.

De christelijke geschriften in de kruik van Nag Hammadi nodigen iedereen dus uit op zijn eigen wijze de waarde hiervan te bepalen: als ketterverhalen, als diepzinnige filosofie, als geheime leringen van Jezus of als bewijs dat het christendom een loot van de gnosis is.

(Zie de lijst achter deze Inleiding voor een overzicht van de teksten die tot deze groep behoren.)